

PATRICIA S N E L

De vondeling

van

‘Patricia Snel weet hart en hoofd te raken in dit ontroerende en spannende historische verhaal.’ – Susan Smit

Veenhuizen

XANDER
ROMAN

Proloog

Het is middernacht. Amsterdam is bedekt met een laag sneeuw. Grote vlokken dalen traag neer op de straten en bevroren grachten. Geen mens waagt zich buiten, op een enkele nachtwacht of een dronkaard uit een café na.

Ergens in een steeg in de Jordaan, in een koude, vochtige kelder, met ijsbloemen op het keukenvenster, geeft ze haar zuigeling jenever met suiker. Haar borsten geven onvoldoende melk. Ze wiegt haar huilende dochter zachtjes heen en weer op de rand van het strobed, een muffe paardendeken rond haar magere schouders geslagen.

De blik in haar ogen is gejaagd, ze weet dat ze íéts moet doen. Nu haar man er niet meer is, moet ze haar kwijt, anders haalt ze het niet. Het is de enige manier. Haar vijf andere kinderen slapen. Ze knijpt haar ogen even dicht en probeert weerstand te bieden aan de zwaarte en leegte in haar binnenste.

De jenever met suiker werkt, haar dochter is gestopt met huilen. Ze legt haar op het bed neer en loopt op haar tenen naar de houten tafel, naast de wasteil en de strontemmer. De olielamp geeft nog net wat licht. Ze trekt haar slaaphemd uit en hangt het over de stoel naast haar kleren. Angstvallig houdt ze de andere gezinsleden in de gaten. Ze rijgt haar lijfje vast en stapt in een zwarte rok. Haar vlassige haren stopt ze onder een muts.

Haar dochter heeft ze de mooiste kleren aangetrokken; een rode luijer, een hemdje met een biesje aan de hals, een borstrok en een ondermutsje. Ze wikkelt het kind in een wollen deken. Ze houdt haar adem in, haar ogen gesloten. Een rilling kruipt langs haar ruggen-

graat. Het meisje verdwijnt in de spanen mutsendoos, gevonden tussen het afval op straat. Ze herleest haar handgeschreven briefje aan de regenten. Uitingen van smart gelden als ongepast.

Tranen druppen ongemerkt op haar mantel.

Niet uit weelden maar uijt armoet. Daer Werdt Versogt Dit kindt Door Den Heijligen Doop tot De Cristelijke Gemeijnte Laeten Inlijven Met De naem Anne, geboren den 17 oktober 1811. Blijf tot in den doot moeder van het kind.

De woorden dansen voor haar ogen. In stilte bidt ze. Daarna steekt ze het briefje tussen de deken. Een kopie ervan houdt ze voor zichzelf. Zo kan ze later, als alles beter is, weer aanspraak op haar dochter maken.

Op haar tenen sluipt ze de woning uit.

Buiten snijdt de kou door alle lagen van haar kleding heen. Ze versnelt haar pas. Een vers spoor in de sneeuw blijft achter in de stegen en sloppen. Vanaf de Palmdwarsstraat is het hooguit tien minuten lopen naar de Prinsengracht, vlak bij het Leidseplein. Met de doos tegen haar borst gedrukt, verstopt onder haar mantel, sluipt ze dicht langs de grachtenpanden, duikt dan weer eens een zijstraat in of een steeg. Zo zigzagt ze tussen de grachten door.

De mensen in de statige herenhuizen hebben geen last van de armoede die door Europa waart. Sinds de VOC is opgeheven zijn duizenden mannen in de scheepsbouwindustrie hun baan kwijtgeraakt, ook in de suikerraffinaderij. Maar de regentenfamilies verdienen nog steeds kapitalen met slaafse goederen uit Suriname, zoals tabak, suiker en koffie. Zij kijken neer op armoedzaaiers zoals zij, hebben er last van.

Ze houdt haar adem in. Aan de overkant van het water, in het schijnsel van een lantaarnpaal, loopt een nachtwacht. Ze duikt via een paar treden het nisje van een souterrain in om zich schuil te houden. Het kind begint te huilen.

‘Wees alsjeblieft stil,’ smeekt ze zachtjes. Bibberend van kou en wanhoop wacht ze tot de man uit het zicht is verdwenen. Nacht-

wachten jagen op hun vindertsloon van vijftig cent voor ieder vondelingetje dat ze aanbrengeu bij de portier van welk weeshuis dan ook. Ze kruipt omhoog, kijkt goed naar links en naar rechts en rent dan verder, de mutsendoos met het kind stevig tegen zich aan gedrukt. Alleen de brug nog over en ze is er.

Daar, aan de overkant van de Prinsengracht, ligt het imposante Aalmoezeniersweeshuis. De portier heeft zijn kantoortje in de Jongenspoort, maar de Meisjespoort ligt aan de kant van de Leidsegracht. Gejaagd kijkt ze om zich heen.

Op het trappetje naar het bordes van dokter Jansen veegt ze met haar handen de stoep schoon en drukt aan weerskanten een berg sneeuw tegen het doosje. Tranen biggelen inmiddels over haar wangen.

‘Lief meisje van me, het spijt me zo. Ik zie geen andere manier.’ Ze bijt op haar lip en staart door een waas van tranen naar de koperen bel naast de blinkende, geverfde deur. Het kindje begint weer hard te huilen, alsof het weet wat er staat te gebeuren. Het breekt haar moederhart, maar ze moet maken dat ze nu wekomt en hopen dat de nachtwachten of de weeshuispolitie haar sporen niet traceren. Als ze wordt gearresteerd, wacht het Spinhuis.

Ze begint te rennen, zo hard ze kan, zo lang ze kan. Door smalle straatjes en steegjes, weg, weg van het boze oog, weg van de pijn in haar hart, het verraad jegens haar kind.

Het doosje ligt goed in het zicht. Het zal niet lang duren of dokter Jansen of de bureu worden wakker van het gehuil. Ze zullen haar afgeven bij de portier van het Aalmoezeniersweeshuis. De regenten en regentessen van dit weeshuis zien het als hun christenplicht om alles op alles te zetten om dit meisje een achternaam te geven, te dopen en bij een goede min onder te brengen.

Lang nadat ze weg is, buigt een gestalte zich over het huilende kind en tilt het op. Het briefje waait uit de deken. De wind neemt het mee, laat het wervelen door de dwarrelende sneeuw, totdat het halverwege de gracht neerslaat.

1

De middagzon kruipt achter de daken vandaan. Het licht geeft de tuin een parelachtige glans. De blinde muur wordt aan één kant opgelicht, aan de andere kant wordt een lange schaduw over het smalle huis geworpen. Karel draait bij de regenton. Hij moet water voor mama halen, maar er drijft een hommelmel in. Het zwart en geel gestreepte vachtje is doorweekt. De wollige haartjes plakken aan het lijfje. Hij leeft nog, maar ziet er uitgeput uit. Zijn vleugel beweegt zwakjes, als een bijna uitgetikt klokje.

Karel zet het pannetje naast de ton. Hij moet de hommelmel redden. Snel stroopt hij de mouwen van zijn fluwelen jasje en hemd op. Met zijn hand schept hij het bolletje uit de regenton. Hij strekt en spreidt zijn vingers, het water sijpelt weg. De hommelmel ligt in het midden van zijn palm. Karel blaast hem zachtjes droog en langzaam komt het bolletje weer tot leven. Gefascineerd staart hij ernaar.

‘Kareltje, waar blijf je nou? Je zou toch water halen?’ Zijn moeder staat halverwege de tuin. Onder haar bolle rok steken haar benen met zwarte rijglaarsjes uit.

‘Mama, kom eens kijken wat ik heb!’

‘Zit je weer te dromen?’

‘Mama, kijk dan.’ De hommelmel beweegt zijn vleugels een paar maal. Ineens vliegt hij op, de vrijheid tegemoet. Terwijl mama met een gevuld pannetje water de keuken in loopt, volgt Karel de hommelmel, die cirkelend steeds hoger vliegt en uiteindelijk oplost in de lucht.

Karel staart door het keukenraam. Buiten spelen kinderen in de steeg. Een jongetje in een grijs kielkje rent door de smalle straat achter zijn tol aan. Hij ontwijkt een paardenvijg. Twee meisjes met vlechtjes knikkeren en een derde duwt een hoepel met een stok vooruit. Haar rok zwiert om haar heen.

Uit de achterkamer dringt pianomuziek zijn gedachten binnen. Mooi, denkt Karel, hoe zijn zus al kan spelen. Lize kent het stuk van Bach zelfs uit haar hoofd. Al die muziek zit in haar handen opgesloten... Zou het haar dit keer foutloos lukken?

Hij wordt uit zijn gedachten getrokken door gekuch. Zijn moeder zit op een stoel onder de grote schouw met geblokte tegels. Boven haar hoofd hangt een handgeschilderd bord in blauw-wit aardewerk. *OOST WEST, THUIS BEST*, staat er in krulletters op geschreven. Af en toe buigt ze zich naar voren om in de pot aan de vuurhaal te roeren. Het huis geurt naar pruttelend rundvlees, kool en aardappelen. Als ze hoest, kleuren haar bleke wangen koortsig rood, en uit haar keel ontsnapt een raspnd geluid.

‘Gaat het met u, mama?’ vraagt Karel.

‘Ja hoor, lieve schat.’ Ze veegt haar handen aan haar schort af. ‘Als ik nu eens de tafel dek, pook jij het vuur dan nog even op? Wil je dan ook die boeken in het dressoir opbergen?’ Moeder veegt met haar handpalm een plukje haar dat onder haar mutsje vandaan kruipt opzij.

‘Natuurlijk, mama.’ Karel pakt de pook, port het vuur nog wat op en snuift de kruidnagel op. Het is vaders lievelingsgerecht. ‘De liefde van de man gaat door de maag!’ roept mama altijd en dan geeft ze hem een knipoog.

Karel hangt de pook terug aan de standaard. Zijn maag knort. Met papa’s prentenboeken in zijn hand loopt hij naar het antieke dressoir in de achterkamer. Er staan prachtige verhalen en tekeningen in over de vaderlandse geschiedenis, de Grieken en Romeinen, piraten en bandieten. Karel maakt graag zijn eigen tekeningen bij de verhalen. Hij opent de deurtjes en legt de boeken terug. In de spiegel erboven

ziet hij zichzelf. Zijn schouders zijn te breed geworden voor het jasje.

Tevreden strijkt hij door zijn haar. Achter hem kraken de vloer-delen. Terwijl hij zich naar voren buigt en de beginnende donshaar-tjes op zijn gezicht bestudeert, doemt naast hem het grote lijf van zijn vader op. Komt hij uit de timmerwerkplaats in het souterrain?

Ook Lize is gestopt met spelen en schudt haar hoofd. Op vaders overjas zit houtstof.

‘Papa, als mama u zo ziet, dan zwaait er wat.’ Ze klopt hem af. Haar vingers vegen over de zwarte katoenen stof. Zijn vader laat zich de klopbeurt welgevallen.

‘Ik weet het. En dan is het ook nog eens de dag des Heeren, maar ik moet de tafel morgen klaar hebben en bij de Bickers afleveren, anders zwaait er nog veel meer. God vergeeft me dat heus wel.’ Hun vader staat in het midden van de kamer op het vloerkleed, dat met de tijd vaal is geworden.

Moeder roept dat het eten bijna klaar is.

Als ze de keuken binnenkomen, drukt vader vluchtig een kus in haar hals en gaat aan de gedekte tafel zitten, bij Karel en Lize. Moeder schept de vier borden op en duwt de stoof behendig in het kuiltje puree. Net als vader geniet Karel van de zondagen, want dat betekent vlees bij het eten en geen school.

‘Wat ziet het er heerlijk uit, moeders. Laten we de Heere dankzeggen en bidden.’ Vader vouwt zijn handen. Lize gaat rechtop zitten. Karel luistert hoe vader het gebed uitspreekt. Hij gluurdt tussen zijn oogwimpers naar zijn zus en zijn moeder. Lize lijkt steeds meer op haar. Een fijn gezicht, dezelfde jukbeenderen.

Buiten galmen kerkklokken. Karel telt mee.

‘Eet smakelijk.’ Pas bij de twaalfde slag komt hij weer in beweging. Hongerig neemt hij een hap.

‘Vader, wat was er vóór God, vóór de schepping?’

‘Jongen, dat is een mysterie. God is er altijd al geweest.’

‘Heeft God dan een moeder?’

‘God heeft geen moeder, omdat hij er altijd is geweest.’

Karel vindt het gek dat er iets is ontstaan uit het niets wat er altijd al was. Hij laat het maar zitten. Mama heeft een paar happen genomen en schuift haar bord opzij.

‘Wat eet je weinig, moeders?’ zegt vader.

‘Ik heb niet zo’n trek. Nemen jullie maar.’

Dat hoeft ze geen twee keer te zeggen. Karel en zijn vader verdelen wat over is van de stoof en aardappelen.

‘Volgende week zaterdag is er kermis. Er komt een goochelaar, maar liever ga ik naar de man van de toverlantaarn. Gaan we daarheen? Lize wil ook.’ Karel geeft haar een schop onder de tafel. Zijn zus moet wel meedoen.

‘Toen je moeder en ik net verkering hadden zijn we een keer samen naar de kermis gegaan.’

‘Prachtige verhalen kon die lantaarnist vertellen.’ Mama glimlacht bij de herinnering eraan. ‘Ik zie nog de afbeelding voor me van een wit meisje, in het rood gekleed, dat water dronk uit een put. De man vertelde dat het ergens in Afrika was en je zag ook heel veel zwarte mensen om haar heen. Ik zal dat beeld van die dansende mensen nooit vergeten.’

Vader leunt naar voren. ‘Wat dacht je van die ene van de duivel met die lange staart?’

‘Jakkas. Die duwde een kat onder water in een sloot en zijn arm bewoog op en neer.’

‘Gaan we nou?’ Karel wiebelt ongeduldig met zijn benen onder tafel.

‘We gaan.’ Vader tikt met vlakke hand op het hout.

‘Mag Willem dan ook mee?’ Want zijn vriend en hij zijn samen op het idee gekomen, op weg naar school.

Zijn vader knikt.

Na het eten ruimt Lize af en zet de borden in de wastel. Vader en moeder praten na aan tafel. Karel luistert met een half oor. Mama maakt plannen om samen vaders niet te bezoeken. Die woont aan

de andere kant van de stad en is als weduwe zonder kinderen erg alleen. Moeder vindt het zielig en vader ziet zijn familie toch al nooit. Ooit kwam hij naar Amsterdam vanwege het vele werk voor ambachtslieden, terwijl zijn familie achterbleef in Duitsland. Alleen de jongste broer niet, die is kapitein op een koopvaardijship in Indië. Daar schijnt het bloedheet te zijn. Misschien kan hij een keer meegaan met zijn oom.

‘Karel, doe jij ook eens wat. Stook dat vuur nog eens op voor een kop thee.’ Karel krijgt een duw van zijn zus tegen zijn schouder. Hij gooit een blok hout op het smeulende vuur. Boven de vuurhaal kijkt Karel geboeid naar het water, waarin belletjes langzaam vermenigvuldigen en groter worden.

Het raam in de keuken staat open en stadse geluiden dringen de ruimte binnen. Een hond blaft, er klinken mannenstemmen, veel gelach. Lizes breipennen tikken ritmisch tegen elkaar. Bedsokken voor moeder. Ze gaat helemaal op in het handwerk, dat ze op school leert. Haar zomerjapon ligt keurig over haar knieën gedrapeerd. Er is iets aan haar veranderd, maar Karel kan zijn vinger er niet op leggen. Nu zijn zus vijftien is geworden, beweegt ze zich anders, bewuster. Hij is niet de enige die het opvalt; ook de jongens uit de buurt ziet hij naar haar gluren.

Vader zit ook aan de keukentafel onder de olielamp en leest de *Opregte Haarlemsche Courant*, met een glaasje jenever binnen handbereik. Moeder is met naai- en verstelwerkzaamheden bezig. In de keuken is het heerlijk stil en knus. Buiten klinkt ver weg het geratel van een paardenkar en hoefgetrappel over de keien. Het puntje van Karels tong steekt uit zijn mond. Hij heeft drie smokke-laars uit Engeland getekend: de mannen zitten op een dode boomstronk met hun buit van zilver, wijn en kant. Hun haren zijn in staarten gebonden, en ze hebben pluizige bakkebaarden en kuitbroeken.

‘Kijk, papa.’ Hij houdt het schetsboek omhoog. Vader kijkt even

op, knikt en verdiept zich dan weer in zijn krant. Karel leest over vaders schouder mee. DE ZATERDAGSE, 21 JUNI 1823. Er volgt een bonte inhoud van ingezonden mededelingen.

De zalf van Holloway geeft verlichting tegen ziekten veroorzaakt door het vochtige weer. Mits men maar binnenshuis blijft en ook de bijbehorende pillen bestelt.

Verder ziet hij veel armlastigen die donaties vragen van vijfhonderd gulden, want daar zouden ze wel van kunnen leven. Zo veel geld zou hij ook wel kunnen gebruiken. Liever dan tekenen zou hij schilderen. Maar verfspullen en doek zijn te kostbaar.

Vader slaat de krant om en gaat de scheepstijdingen na.

Mama hoest. ‘Zullen we een spelletje ganzenbord doen?’ Ze legt haar naaiwerk neer.

‘Ja, ja!’ roepen Karel en Lize tegelijk. Vader lijkt nog steeds heel ver weg met zijn gedachten.

Karel snelt naar het dressoir in de achterkamer. De glimmend geboende deuren zijn van ingelegd hout. Intarsia, weet hij. Karel schuift vaders prentenboeken opzij. Met zijn arm graait hij achter in de kast naar het spel, waarbij hij een boek omstoot. Het valt op de grond, opengeslagen bij een tekening. Bonifatius wordt vermoord door een groep rovers bij Dokkum. Hij houdt een bijbel boven zijn hoofd om zichzelf te beschermen.

Terug aan de keukentafel met het houten bordspel kucht moeder opnieuw een taaie hoest.

Vader kijkt nu op en observeert haar. ‘Dat hoesten van jou zint me niet.’

‘Het is dat koutje nog.’ Moeder duwt met een hand tegen haar borst. Karel heeft het haar de laatste tijd vaker zien doen.

‘Het is al weken zo.’

‘Een goede nachtrust zal helpen.’

‘Ja, maar het houdt maar niet op.’

‘Ach, alsjeblieft. Je maakt je veel te veel zorgen.’

‘Nee. Het wordt tijd dat de dokter weer langskomt.’

Zijn vader kijkt van Lize naar Karel. Karel kent deze blik.

Een bal van onrust groeit in zijn binnenste.